

Психологічні предиктори перфекціоністських установок особистості

О.І. Кононенко

кафедра диференціальної і спеціальної психології
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Одеса, Україна
*Corresponding author. E-mail: oksana.kroshka@gmail.com

Paper received 10.07.15; Accepted for publication 28.07.15.

Анотація. Стаття присвячена виділенню психологічних предикторів як індивідуальних особистісних особливостей конкретної людини і її вчинків, що дозволить конкретизувати та семантично наповнити перфекціонізм як глобальний особистісний конструкт. На основі аналізу наукових публікацій до головних психологічних предикторів перфекціонізму можна віднести: особливості самоствавлення або смисл Я; різні ступені самоактуалізації у поєднанні з рівнем тривожності, почуття власної гідності; життєві прагнення, особливості самодетермінації, особливості самовдосконалення особистості; ідеали особистості; мотивацію досягнення; завищений рівень домагань; надситуативну (неадаптивну) активність.

Ключові слова: особистість, предиктор, перфекціонізм, перфекціоністська установка

Постановка проблеми. Перфекціонізм – це прагнення особистості бути досконалою, бездоганною в усьому. Основною методологічною перешкодою на шляху до концептуалізації перфекціонізму в контексті загальнопсихологічного знання виступає відсутність теоретичної моделі, у рамках якої можливе представлення різних граней цього феномену в єдиному континуумі, що визначається необхідністю вивчати і враховувати ті зміни, які зазнають базові характеристики особистості, що виступають психологічними предикторами перфекціонізму.

Аналіз публікацій. Термін «предиктор» (від англійського дієслова predict – «прогнозувати, передбачати») може бути представлений двоєю: в «широкому» і «вужькому» значенні слова. У «широкому» смислі – це та початкова характеристика індивіда і його оточення, за якою можна з великою або меншою основою передбачати іншу (цільову) характеристику того ж індивіда. У «вужькому» смислі поняття предикторами називаються такі незалежні змінні, зміни яких призводять до змін інших залежних змінних. Ми використовуємо поняття «предиктор» для позначення найзначиміших, найвагоміших психологічних ознак, що забезпечують найбільш точний прогноз перфекціоністських установок особистості. Складність та неоднозначність досліджуваної проблеми полягає в тому, що предиктор перфекціонізму не обов'язково може бути причиною цієї категорії.

Мета – виділення психологічних предикторів як індивідуальних особистісних особливостей конкретної людини і її вчинків, що обумовлюють її перфекціонізм.

Створення сучасної концепції перфекціонізму потребує виокремлення та якісної характеристики провідних психологічних аналогів, які створюють підґрунтя для його формування в особистості, або самі по собі виступають предикторами різних видів перфекціонізму. В науці не існує єдиного погляду на цю проблему, але аналіз наукових першоджерел дозволив нам виділити та проаналізувати роль окремих психологічних феноменів, максимально наближених до змісту перфекціонізму.

До них можна віднести: особливості самоствавлення або смисл Я (Д.О. Леонт'єв); різні ступені самоактуалізації у поєднанні з рівнем тривожності (І.М. Борисова), почуття власної гідності (Ю.Є. Зайцева); життєві прагнення, особливості самодетермінації (Ю.О. Котельникова, Д.О. Леонт'єв, А. Bandura, R. Harter); особливості

самовдосконалення особистості (І.І. Грач'ова, М.В. Васильєва, Н.Г. Гаранян, А.М. Зурабова, О.Т. Соколова); ідеали особистості (Л.І. Божович, А.В. Брушлінський, Б.С. Братусь, В.Е. Чудновский, С.Г. Якобсон); мотивацію досягнення (Дж. Аткинсон, Х. Корнайт, Д. МакКлелланд, Х. Хекхаузен та ін.); завищений рівень домагань; надситуативна (неадаптивна) активність (В.А. Петровський).

Серед усіх граней Я, виділених Д.О. Леонт'євим (фізичне, соціально-рольове, психологічне, екзистенціальне та смислове), саме п'ята грань Я – самоствавлення, або смисл Я. є найбільш інтегрованим та наближеним до психологічних механізмів перфекціонізму [5].

І.М. Борисова підкреслює особливу роль для соціального функціонування особистості різних ступенів її самоактуалізації у поєднанні з рівнем тривожності [1]. На наш погляд, поєднання самоактуалізації із тривожністю можна розглядати не тільки як певну умову її соціальної життєдіяльності, але й як аналог перфекціонізму, оскільки в контексті проведеного дослідження І.М. Борисова розглядає самоактуалізацію у широкому контексті, як прагнення людини до якнайповнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, а процес самоактуалізації – як безперервну реалізацію людиною своїх потенційних здібностей і талантів, як повніше пізнання і прийняття своєї власної первинної природи, як невинне прагнення до єдності і інтеграції особистості [1].

Визначаючи, услід за Д.О. Леонт'євим, життєві прагнення та самодетермінацію як відчуття і реалізацію свободи вибору людиною способу поведінки і існування у світі незалежно від сил зовнішнього оточення і внутрішньоособових процесів, що впливають на нього, ми наголошуємо на певних аналогіях з перфекціоністськими рисом. Зокрема, особлива роль належить життєвим прагненням (Ю.О. Котельникова [3]).

Наступним предиктором перфекціонізму може виступати стійке прагнення особистості до самовдосконалення, яку актуалізує внутрішньоособистісний потенціал, задає вектор саморозвитку та виступає природною потребою. У персонологічних теоріях А. Адлера, А. Маслоу, Р. Мея, К.Роджерса, Е. Фромма та ін. прагнення до самовдосконалення і самореалізації визнається вродженою динамічною тенденцією (потребою, мотивом, інстинктом тощо) особистості, глибинною телеологічною спонукальною силою, яка, екстерналізується й упредметнюється у продуктах професійної дія-

льності й індивідуальної життєтворчості, надає їм суб'єктивного смислу і суспільної цінності. Ідея вдосконалення себе є центральною для гуманітарного знання і низки концепцій про людину (К.О. Абульханова-Славська, І.А. Зимня, Н.Ф. Каліна). Однак, прагнення особистості до самовдосконалення може виступати як амбівалентна, а іноді й патологічна рису: домінування у свідомості людини сучасних еталонів якості життя (культу досконалості і успішності, презентабельності і популярності) підштовхує її до досягнення ідеальних результатів діяльності і конкурентного способу життя, що, у свою чергу, дестабілізує психологічне здоров'я носія (М.В. Васильєва, І.І. Грачова, Н.Г. Гаранян, О.Т. Соколова, Т.Ю. Юдєєва та ін.).

Крім самовдосконалення до базових характеристик особистості, які можуть виступати предикторами перфекціонізму, відносяться й ідеали, прийняті нею. Від того, який ідеал, зразок для наслідування обирає людина, багато в чому залежать її доля і життєвий шлях (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, А.В. Брушлінський, Ш. Бюлер, Л.С. Виготський, Д.І. Дубровський, С.Л. Рубінштейн). Зміст ідеалів може мінятися, але на певному етапі він задає напрям особистісного розвитку. За С.Л. Рубінштейном, ідеал може виступати сукупністю норм поведінки; образом, що утілює найбільш цінні, привабливі людські риси; образом, який слугує зразком [7]. Ідеал – це передбачене втілення того, чим суб'єкт може стати. У культурно-історичній концепції Л.С. Виготського ідеал розглядається як гіпотетична «Кінцева мета» розвитку особистості, головна ціннісна установка, відповідно до якої формується «Ціннісне ставлення» до власних вчинків, подій життя хуже [2]. Прагнення відповідати обраним ідеалам будь-якою ціною може бути чинником, що запустити механізми перфекціоністського розвитку особистості. Е. Еріксон попереджав про величезну небезпеку невірнo вибраного ідеалу, для «найкращих і найстаранніших» [8]. Набути ідеалу, який би спонукав розвиток усього кращого в людині, а не штовхав її на шлях помилок – важливе завдання сучасної психології.

На наш погляд, мотивація досягнень також може виступати підґрунтям перфекціоністських рис особистості (Дж. Аткинсон, Х. Корнадт, Д. Мак-Клелланд, Х. Хекхаузен та ін.), оскільки передбачає особистісну готовність до докладання максимальних нервово-психічних і вольових зусиль задля здобуття якнайкращих результатів у значущій сфері діяльності, а, отже, виступає релевантним диспозиційним чинником у структурі перфекціонізму. Феноменологічними показниками мотивації досягнення є прагнення до змагання із самим собою (самоперевершування) в досягненні вищих результатів, до переживання успіху в значущій діяльності й уникнення невдачі, здатність до раціонального цілепокладання.

Для трактування рівня домагань як предиктора перфекціонізму важливим є його психологічне визначення, яку дозволяє виділити певну аналогічність даного феномену перфекціоністським настановам особистості: не дивлячись на значну поширеність в науці знань про особливості рівня домагань, накопичилося досить багато різних його визначень, причому кожен з авторів підкреслює окремі аспекти, так, що визна-

чення набувають безлічі варіативних значень і, незважаючи на свою поширеність, зберігає неоднозначність в розумінні феномену, що означає ним. Так, за В.М. Мясіщевим, рівень домагань – це ті якісно - кількісні показники, яким повинна задовольняти, з точки зору особистості, її продуктивність; у трактуванні Б.Г. Ананьєва, рівень домагань пов'язаний з оцінними потребами, будучи домаганнями особистості на певну оцінку; згідно В.С. Мерліну, рівень домагань відбиває ту міру оцінки, в якій має потребу людина, щоб відчувати задоволення, а у М.Л. Коломийського рівень домагань є моделлю самоздійснення, образом – Я, який особистість вважає для собі прийнятним худе. Ми дотримуємося визначення, наданого Р. Корсіні та А. Ауербахом, які відносять даний феномен до базових утворень особистості [3].

Ще одним психологічним феноменом, який виступає предиктором перфекціонізму, є надситуативна (неадаптивна) активність особистості (А.В. Петровський, В.А. Петровський). Нажаль, у жодному з досліджень, присвячених перфекціонізму, особлива роль цього феномену не висвітлювалася. В.А. Петровський розглядає надситуативну (неадаптивну) активність як здатність людини підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити цілі, надмірні з точки зору основного завдання, долаючи зовнішні і внутрішні обмеження діяльності [6]. Ця теорія припускає існування мотивації, суть якої полягає в самій привабливості дій з невіршеним наперед результатом. Важливо, що людині відомо про те, що вибір, який вона збирається зробити, можливо буде пов'язаний із розчаруванням або зривом, але це не відштовхує, а ще сильніше стимулює до дії.

На думку автора, надситуативна активність виступає однією із характеристик індивідуальності. Дійсно, «бути індивідуальністю» - означає підніматися над ситуацією, долаючи зовнішні і внутрішні обмеження в реалізації себе як суб'єкта. Основу подібних актів утворює власна динаміка діяльності, фонд нових можливостей («можу») як джерело нових спонукань до дії («хочу»). Особистість, надмірна у своїх проявах, - діє над порогом ситуативної необхідності, неадаптивна. В.А. Петровським були досліджені такі форми «надситуативності» як «потяг до межі» (тенденція індивідів діяти поблизу просторового маркера межі), «безкорисливий ризик», перетворення нетворчої діяльності на творчу, непрагматична відмова від підказок, «презумпція існування рішення» і т. д.

Феноменологія «надситуативної активності» як потенційного предиктора перфекціонізму може бути представлена таким феноменом як «транситуативність», «надситуативна мета», «надситуативна мотивація» та «надситуативний образ», які, за В.А. Петровським, описують феномен виходу за межі вимог, які «на старті» діяльності або спілкування індивід сам пред'являв до себе (для нашого розуміння природи перфекціонізму значимо, що ці вимоги можуть бути пред'явлені й іншими, важливим тут є те, що суб'єкт виходить з них як з власних) [6]. Надситуативна мотивація характеризується спонукуваннями, надмірними з точки зору потреби, що первинно ініціювала поведінку, і, можливо, що знаходяться іноді в суперечливій єдності з цією потребою. Надситуативна мета - мета, прийняття якої не витікає безпосередньо з вимог си-

туації, проте реалізація якої передбачає актуальну можливість досягнення початкової мети.

Висновки. Таким чином, основним завданням дослідження перфекціонізму є виділення психологічних предикторів як індивідуальних особистісних особливостей конкретної людини і її вчинків, що дозволить конкретизувати та семантично наповнити перфекціонізм як глобальний особистісний конструкт.

До головних психологічних предикторів перфекціонізму можна віднести: особливості самоставлення або смисл Я (Д.О. Леонт'єв); різні ступені самоактуалізації у поєднанні з рівнем тривожності (І.М. Борисова), по-

чуття власної гідності (Ю.Є. Зайцева); життєві прагнення, особливості самодетермінації (Ю.О. Котельникова, Д.О. Леонт'єв, А. Vandura, R. Harre); особливості самовдосконалення особистості (М.В. Васильєва, І.І. Грач'єва, Н.Г. Гаранян, А.М. Зурабова, О.Т. Соколова); ідеали особистості (Л.І. Божович, Б.С. Братусь, А.В. Брушлінський, В.Е. Чудновский, С.Г. Якобсон); мотивацію досягнення (Дж. Аткинсон, Х. Корнайт, Д. Мак-Клелланд, Х. Хекхаузен та ін.); завищений рівень домагань; надситуативну (неадаптивну) активність (В.А. Петровський).

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Борисова И.В. Взаимосвязь степени самоактуализации и уровня тревожности на разных периодах возрастного развития / И.В. Борисова // Ананьевские чтения, 2009.
- [2] Выготский Л.С. Собр. Соч. – В 6 т. – Т. 1. Вопросы теории и истории психологии. [Под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского]. – М.: Педагогика, 1982. – 488 с.
- [3] Корсини Р. Психологическая энциклопедия / Р. Корсини, А. Ауэрбах. – СПб: Питер, 2006. – 106 с.
- [4] Котельникова Ю.А. Жизненные стремления человека и сценарий его жизни как конструкты личностного анализа / Юлия Александровна Котельникова // Современные исследования социальных проблем. – 2014 / URL: <http://journal-s.org/index.php/sisp/article/view/9201318>.
- [5] Леонт'єв Д.А. Личностный потенциал как основа самодетерминации / Д.А. Леонт'єв // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ. – Вып.1. – М.: Смысл, 2002. – С. 56-65.
- [6] Петровский В.А. Личность: феномен субъектности / А.В. Петровский, В.А. Петровский. – Ростов-на-Дону.: Изд-во Ростовского ун-та, 1993. – 345 с.
- [7] Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.
- [8] Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Изд. группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

REFERENCES

- [1] Borisova, I.V. The relationship degree of self-actualization and the level of anxiety in different periods of age / I.V. Borisova // Anan'evskij read 2009.
- [2] Vygotsky, L.S. Coll. Cit. – At 6 m. – Т. 1. Theory and history of psychology. [Ed. AR Luria, MG Yaroshevsky]. – М.: Education, 1982. – 488 p.
- [3] Corsini, R. Encyclopedia of Psychological /R. Korsini, A. Auerbah. – St. Petersburg: Peter, 2006. – 106 p.
- [4] Kotelnikova, Y.A. Human aspirations in life and the script of his life as an analysis of personal constructs / Julia A. Kotelnikova // Modern studies of social problems. – 2014 / URL: <http://journal-s.org/index.php/sisp/article/view/9201318>.
- [5] Leontyev, D.A. Personal potential as the basis of self-determination / D.A. Leontyev // Scientific notes of the Department of General Psychology of Moscow State University. – Is. 1. – М.: Meaning, 2002. – p. 56-65.
- [6] Petrovsky, V.A. Personality: the phenomenon of subjectivity / A.V. Petrovsky, V.A. Petrovsky. – Rostov-na-Donu.: Publishing house of Rostov University Press, 1993. – 345 p.
- [7] Rubinstein, S.L. Fundamentals of general psychology. – SPb.: Peter Combe, 1999. – 720 p.
- [8] Erikson, E. Identity: Youth and Crisis / E. Erikson. – М.: Publishing group "Progress", 1996. – 344 p.

Psychological predictors of perfectionist settings of personality

O.I. Kononenko

Abstract. The article focused on the determination of psychological predictors as individual personal characteristics of a particular person and his actions, which will specify semantically and fill perfectionism as a global personality construct. Based on the analysis of scientific publications the main predictors of psychological makeovers include: features of self-attitude or meaning of I; varying degrees of self-actualization combined with the level of anxiety, dignity; life aspirations, features of self-determination, features of self-identity; ideals of personality; achievement motivation; overstated the level of claims; oversituated (nonadaptive) activity.

Keywords: *personality predictor, perfectionism, perfectionist settings*